

Beata Kulak*

 <https://orcid.org/0000-0003-2354-2884>

HASŁO Z PLANOWANEGO *LEKSYKONU* *EMBLEMATÓW KULTURY POLSKIEJ* A PRAKTYKA GLOTTODYDAKTYCZNA PROPOZYCJE ROZWIĄZAŃ¹

Słowa kluczowe: leksykon, emblemat, kultura polska, glottodydaktyka polonistyczna, kulturoznawstwo glottodydaktyczne

Streszczenie. Koncepcja *Leksykonu emblematów kultury polskiej* została opracowana na warsztatach naukowych, które odbyły się we wrześniu 2019 roku na Uniwersytecie Fryburskim w Szwajcarii we współpracy z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II i Uniwersyte-tem Łódzkim w ramach grantu przyznanego przez Swiss National Science Foundation.

W artykule przedstawione są projekt tytułowego leksykonu i rezultaty warsztatów. Autorka koncentruje się na wymiarze glottodydaktycznym konkretnych propozycji hasłowych, omawia również kwestię zastosowania przykładowych ćwiczeń, które w perspektywie pragmatycznej stanowić mają rozwinięcie i uzupełnienie haseł. Stawia też pytania o najlepszy sposób ekscerpcji materiału leksykograficznego.

1. WPROWADZENIE

Glottodydaktyka polszczyzny, wsparta na dwóch filarach – naukowym i dydaktycznym – wciąż potrzebuje nowego spojrzenia, ulepszonych rozwiązań metodycznych czy narzędzi dydaktycznych. Jak wynika z doświadczeń wielu uczących języka polskiego jako obcego, istnieje potrzeba napisania słownika dotyczącego swoistych cech polskiej kultury. Pomimo bowiem intensywnie rozwijającej się glottodydaktyki polonistycznej brakuje publikacji o charakterze naukowym i popularno-naukowym oraz ich wersji multimedialnych, które w spo-

* beata.kulak@unifr.ch, Université de Fribourg, Département d'études européennes et de la slavistique, Domaine slavistique, Rue du Criblet 13, 1700 Fribourg.

¹ Niniejszy artykuł jest częścią dwugłosu z Magdaleną Smoleń-Wawrzusiszyn w sprawie projektu *Leksykonu emblematów kultury polskiej*.

sób adekwatny do potrzeb współczesnego odbiorcy (różnokulturowego i funkcjonującego w świecie cyfrowym) pokazywałyby i wyjaśniały kluczowe elementy (emblematy) polskiej kultury. Chodzi zarówno o środowisko życia współczesnych Polaków (np. rozpoznawalne znaki i symbole, typowe zachowania – w tym językowe, etykieta i tabu), jak i odniesienia historyczno-filozoficzne (np. tworzenie narodowej mitologii, zbiorowa pamięć, interpretacja faktów historycznych) czy socjologiczne (np. Polska na tle innych krajów słowiańskich, opozycja kulturowa *swój i obcy*).

Międzyuczelniana wymiana naukowo-dydaktyczna i w jej ramach konfrontowanie przekonań co do obecnych potrzeb glottodydaktycznych i pragmatycznych okazały się twórczym gruntem pod zainicjowanie badań nad przyszłym leksykonem. Współpraca naukowa dała jednak tylko asumpt do zajęcia się tym, co stanowiło dotychczas prywatne pole zainteresowań pomysłodawczyń tego projektu². Pomysł ten zrodził się nie tylko z dyskusji akademickich, ale w dużej mierze, a może przede wszystkim z inspiracji uczniowskiej. Pomimo bowiem swobody podróżowania i możliwości poznawania Polski i Polaków na żywo, pomimo Internetu i dostępu do wielu źródeł, które szybko pomagają poznać inne kraje i kultury, cudzoziemcy wciąż zadają pytania, bo wielu rzeczy nie rozumieją. Pomijam tu sam proces przyswajania języka, chodzi natomiast o całą sferę kulturowo-obyczajową, o życie codzienne Polaków, ich myślenie czy sposób bycia. Obcokrajowcy mają dużo obserwacji, wielu rzeczom się dziwią, jeszcze więcej ich ciekawi, a wyjaśnienie tych kwestii to z pewnością interesujący materiał na opracowanie leksykonu. Biorąc więc pod uwagę prywatne zainteresowania tym tematem oraz wcześniejsze próby napisania podobnych kompendiów³, przygotowanie leksykonu w wersji ogólnodostępnej wydało nam się istotnym i poważnym celem tak naukowym, jak i dydaktycznym.

Pierwszym etapem działań związanych z tym projektem było przeniesienie go na grunt międzynarodowy i stworzenie zespołu osób specjalnie zaangażowanych w tworzenie takiego – nawet próbnego – opracowania. Otrzymanie grantu *Swiss National Science Foundation*⁴ umożliwiło przeprowadzenie warsztatów

² Dr Beata Kułak z Uniwersytetu Fryburskiego w Szwajcarii i dr hab. Magdalena Smoleń-Wawrzusiszyn z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Do współpracy została również zaproszona prof. Grażyna Zarzycka z Uniwersytetu Łódzkiego.

³ Chodzi o kilka projektów, które z różnych powodów nie zostały zrealizowane. Por. np. Przybylska 2005; Zarzycka 2004.

⁴ Grant został przyznany przez Szwajcarski Narodowy Fundusz Nauki (SFNS) w ramach programu *Scientific Exchanges*. Pozwoliło to na zorganizowanie trzydniowych warsztatów w celu opracowania koncepcji leksykonu, ale też przedyskutowania samego pomysłu i przeprowadzenia swego rodzaju testu sensowności tego przedsięwzięcia. Warsztaty odbyły się w Instytucie Sławiistyki Uniwersytetu Fryburskiego w Szwajcarii w dniach 9–12 września 2019 roku pod hasłem: *Emblematy kultury polskiej – koncepcja leksykonu / Emblems of Polish culture – lexicon concept*. Wzięło w nich udział 14 osób, w tym poloniści z Polski (KUL, UŁ), poloniści, slawiści i lektorzy języka polskiego ze Szwajcarii (Uniwersytety Fryburski, Berneński, Zuryjski), doktoranci z Polski

naukowych, na których można było zmierzyć się z najważniejszym pytaniem, a mianowicie: czy obecnie jest możliwe przygotowanie takiego leksykonu, a jeśli tak – w jaki sposób to zrobić?

2. CEL I ODBIORCA LEKSYKONU

Leksykon emblematów kultury polskiej jest pracą potrzebną z kilku powodów:

1. dla celów badawczych w lingwistyce kulturowej,
2. dla celów dydaktycznych w glottodydaktyce kultury polskiej (szerzej: kultur słowiańskich),
3. w teorii i praktyce przekładu.

Ten drugi powód – jako glottodydaktyczny i pragmatyczny – jest kluczowy. Warto podkreślić, że choć dla glottodydaktyków ważniejsze są powody pragmatyczne niż wyłącznie naukowe, to wypracowanie koncepcji wymaga jednak sięgnięcia po odpowiednie metody badawcze. Celem projektu były konsultacje i warsztaty naukowe z ekspertami oraz innymi osobami (slawistami, polonistami, użytkownikami polszczyzny za granicą) dotyczące wypracowania koncepcji leksykonu.

Cel glottodydaktyczny oznaczał również, że właśnie dzięki pracy na tym polu widać potrzebę swoistego przewodnika dla stykających się z polską kulturą. Istotne okazało się zdefiniowanie odbiorcy przyszłego leksykonu, czyli to, dla kogo chcemy napisać leksykon. W trakcie dyskusji wyłoniono kilka kręgów potencjalnych odbiorców: diaspora polska na całym świecie; osoby pochodzenia polskiego zgłaszające się na kursy z powodu niedostatku kompetencji w zakresie polszczyzny (mówią, ale nie piszą i nie czytają po polsku, nie mają też dużej orientacji w polskiej kulturze); przyjeżdżający do Polski cudzoziemcy; obcokrajowcy mieszkający w Polsce, którzy nie podejmują nauki polskiego na specjalistycznych kursach; studenci-obcokrajowcy na studiach polskich i polonistykach w Polsce i na świecie.

3. OPRACOWANIE KONCEPCJI LEKSYKONU

Warsztaty, które odbyły się we wrześniu 2019 r. na Uniwersytecie Fryburskim w Szwajcarii, obejmowały dyskusję nad merytorycznymi, redakcyjnymi i organizacyjnymi kwestiami związanymi z przygotowaniem i publikacją leksy-

---

i Szwajcarii, studenci slawistyki dobrze mówiący po polsku oraz przedstawiciele Polonii szwajcarskiej. Ponieważ warsztaty miały formę otwartą, uczestniczyły w nich mniej lub bardziej regularnie inne osoby zainteresowane.

konu. Dotyczyły one między innymi makro- i mikrostruktury leksykonu, czasu jego przygotowania oraz czasu redakcji, podziału i zakresu zadań merytorycznych i wykonawczych uczestników projektu. Omówiono również inne szczegółowe zagadnienia, takie jak: formę haseł odpowiadających współczesnemu odbiorcy (treść ikoniczna i słowna), ustalenie zakresu tematycznego haseł, sposób funkcjonowania leksykonu (forma wirtualna lub/i pisemna) oraz jego rozwój (dostęp do tworzenia następnych haseł). Najważniejszym zadaniem było jednak stworzenie wzoru haseł i napisanie pięciu haseł próbnych. Owa wstępna wersja leksykonu w formie papierowej była założonym rezultatem warsztatów.

Próba skonceptualizowania pomysłu na leksykon doprowadziła do przyjęcia szerokiego rozumienia samego terminu *leksykon*. Ta szeroka formuła jawi się jako egzemplifikacja bardziej uniwersalnego pytania, czyli: jak współcześnie prezentować kultury narodowe dla celów glottodydaktycznych? W pytaniu tym zawiera się odniesienie do różnych kwestii metodycznych, ale również świadomość zjawiska, na które zwraca uwagę P. Kajak, stwierdzając, iż „zmiany w dzisiejszych mediach i kulturze zachodzą w tempie, którego nie wytrzymują nie tylko drukowane pomoce dydaktyczne, lecz i te przygotowywane cyfrowo, potrzebujące nieustającego dopływu finansów gwarantujących ciągłe aktualizowanie zawartości” (Kajak 2020, s. 124).

Uwzględniając rozmaite zmienne, zaproponowano następującą wizję leksykonu. Po pierwsze, proponuje się opis uproszczony, skrótowy, odpowiadający dzisiejszym odbiorcom korzystającym z cyfrowych źródeł w nauczaniu / uczeniu się; sposób prezentacji powinien być popularyzatorski, ale oparty na naukowym warsztacie. Po drugie, uwzględnia się szeroki kontekst zglobalizowanej rzeczywistości i cyfrowej komunikacji. Po trzecie, bierze się pod uwagę nauczanie języka polskiego odbiorcy o różnych kompetencjach językowo-kulturowych i różnych potrzebach – chodzi więc nie tylko o realia kształcenia w instytucjach akademickich, ale o rzeczywistość wykraczającą poza progi uczelni: migrantów, uchodźców, osób bez wyższego wykształcenia itp. Po czwarte, leksykon miałby za zadanie wprowadzanie w kulturę polską, osvajanie z nią, objaśnianie i popularyzowanie jej. Zgadza się ze stanowiskiem P. Kajaka, którego zdaniem „glottodydaktyka potrzebuje kultury w jak najszerszym znaczeniu. Z perspektywy glottodydaktycznej nie ma sensu podział na odmianę „wysoką” i „niską”. Każda treść kulturowa jest tak samo ważna, bo pozwala uczącemu się coraz lepiej funkcjonować w świecie danego języka” (Kajak 2020, s. 186).

Przedstawienie wizji leksykonu narzuca w sposób oczywisty odniesienie się do pojęcia *emblem*, który według *Słownika języka polskiego PWN* posiada dwa znaczenia: „1. przedmiot lub jego przedstawienie symbolizujące jakieś pojęcie, jakąś ideę itp.; 2. kompozycja plastyczno-literacka popularna w baroku, o charakterze dydaktyczno-moralistycznym”⁵.

⁵ <https://sjp.pwn.pl/szukaj/emblem.html> [09.04.2020].

Dla nas wyjściowe stało się rozumienie pojęcia *emblem* zawarte w pierwszym z podanych wyżej znaczeń, w którym mowa jest o przedstawianiu symbolizującym jakieś pojęcie, ideę itp. To, co emblematyczne w kulturze, rozumiemy jako *charakterystyczne, znaczące, istotne, swoiste, wyjątkowe, specyficzne, znamienne*. W przyjętej przez nas koncepcji nie należałoby utożsamiać *emblematu* ani wyłącznie z obrazem, ani wyłącznie ze słowem. Może to być każdy komponent danej rzeczywistości kulturowej, który jest traktowany (odbierany) jako znaczący, wyróżniający dla tej rzeczywistości, czyli fakt, zjawisko, miejsce, sposób zachowania itp. Tak pojęte emblematy to fakty kulturowe istotne na tyle, że mogą wprowadzać do danej kultury, opisywać ją, uczyć jej. *Emblem* więc z jednej strony odzwierciedla specyfikę kultury danej społeczności, spełnia funkcję poznawczą, z drugiej zaś ma pomóc obcokrajowcowi wejść w polską przestrzeń kulturową, zrozumieć ją i poprawnie w niej funkcjonować w różnych jej wymiarach.

Próby takiego zdefiniowania emblematu sprawiły, że pojawiły się następne ważne pytania.

3.1. CZY EMBLEMATYCZNY ZNACZY RÓWNIEŻ STEREOTYPOWY?

Stereotyp to schemat poznawczy. Powstaje wskutek generalizacji zjawisk obserwowanych w jakimś środowisku i uznanych za typowe dla tego środowiska. Stereotyp jest przekonaniem zbiorowym, wyrażanym w zdaniu uogólniającym, np. [*Wszyscy*] *Szkoci są skąpi* (Bartmiński, Panasiuk 2001). Dlatego im bardziej przedstawiciel stereotypizowanej grupy pasuje do stereotypu, tym bardziej są ignorowane jego cechy indywidualne. Stereotypy mogą być pozytywne, neutralne lub negatywne – przeważają te ostatnie, np. [*Wszyscy*] *Polacy piją dużo wódki*.

Stereotyp może nieść treść emblematyczną, ale tych pojęć nie należy utożsamiać, szczególnie dlatego, że stereotyp, nawet jeśli odzwierciedla stan faktyczny, to daje ogląd jedynie wycinka rzeczywistości⁶.

⁶ Warto w tym miejscu zacytować wpis z książki Fanny Vaucher odnoszący się do negatywnego stereotypu *pije jak Polak* [formę zapisu przytaczam jak w oryginale]:

„Pije jak...”?

— ...

Waham się między wódką a herbatą.

Wczoraj w barze.

Ania

Wciąż zadają sobie pytanie, ile prawdy jest w stereotypach... (Vaucher 2016, s. 80, podkreślenie moje – B. K).

3.2. CZY SŁOWA KLUCZOWE I KULTUREMY TO EMBLEMATY?

Słowa-klucze to wyrazy, które odzwierciedlają najistotniejsze wartości i w których ogniskują się najważniejsze wyznaczniki kulturowe (Wierzbicka 2007). Polemicznie do tej tezy odnosi się A. Nagórko stwierdzając, że samo słowo ogranicza zakres znaczeń i potrzebny jest szerszy kontekst kulturowy (Nagórko 1994), któremu odpowiadałby termin *kulturem*. Podsumowując o kulturemach w polszczyźnie pisała G. Zarzycka:

Kulturem to, ujmując zagadnienie w największym skrócie, znaczący element kultury (bogaty w znaczenia, stąd pełni funkcję jej interpretanta), który może być egzemplifikowany przez zachowanie językowe (słowa, zdania, teksty) i niejęzykowe (zachowania społeczne, parawerbalne – jak: mimika, gesty i zachowania proksemiczne). Przeważa jednak pogląd, że kulturemy to językowe obrazy znaczeń kulturowych reprezentowane najczęściej przez jednostki leksykalne: nazwy własne (szczególnie interesujące jako jednostki „tłumaczące” kulturę są te posiadające znaczenie wtórne, metaforyczne), etnonimy, egzotyzymy, ksenizmy (tzw. leksyka bezekwiwalentna), słowa klucze (zob. Wierzbicka 2007; Łaziński [dostęp: 15.10.2018], a także m.in. tzw. słowa sztandarowe (Pisarek 2003), skrypty kulturowe (Wierzbicka 1999), symbole kolektywne (Fleischer 2003), stereotypy językowe (Bartmiński 2007), leksyka realizowawcza (Nagórko 2004, za: Burkhardt 2008)).

(Zarzycka 2019, s. 425–426)⁷

W naszym rozumieniu *słowo-klucz* lub *kulturem* może, ale nie musi być *emblematem*. Można to pokazać na przykładzie kulturemów regionalnych, których emblematyczność jest identyfikowana z nazwami reprezentatywnych produktów czy zjawisk. Jednym z haseł planowanego leksykonu jest sformułowane podczas warsztatów pytanie: *Dokąd po oscypki, bajgle, obwarzanki, pierniki, rogale świętomarcińskie? Oscypek* funkcjonujący jako symbol Podhala z większym prawdopodobieństwem pojawi się w pytaniu cudzoziemca niż *góry* czy *owca*, które nie konotują czegoś typowego dla polskiej kultury szeroko/ogólnie pojętej, choć zostały wyróżnione przez M. Raka z zasobie kulturemów podhalańskich i w jego koncepcji znajdują uzasadnienie (Rak 2015)⁸. Wynika to – jak można mniemać

⁷ Interesującą uogólniającą opinię o *kulturemie* daje również D. Ornat: „Kulturem jawi się nam zatem jako szczególna jednostka semantyczna o dużych walorach poznawczych w ramach większego systemu znaczeń (kultury), który ją tworzy i który charakteryzuje się większym od języka potencjałem konotacyjnym. Konotacja w zasadzie wydaje się być tym elementem wyróżniającym charakterystykę kulturemu, ale nie jedyną, konceptualizacja może obejmować nie tylko silnie metaforycznie nacechowane wersje poetyckie, ale również np. stereotypowe warianty potoczne” (Ornat, 2013, s. 179–180). W naszej koncepcji emblemat posiadałby również istotny potencjał semantyczny, a jego konceptualizacja ujawniałaby się w różnych wariantach stylistycznych, pod względem formalnym zaś może być wyrażony/nazwany/określony jednym słowem lub poprzez „system słów” (jak w haśle próbnym **domówka, parapetówka, wywiadówka, studniówka, pepkówka**).

⁸ Chyba że pytanie miałooby postać np.: *Czym są owca i góry dla górali, a czym dla pozostałych Polaków*

– z przyjętej metody opisu kulturomów, które dla pewnej społeczności stanowią o istocie przez nich pojmowanej kultury, ale nie odzwierciedlają ogólniejszych tendencji. Trudno powiedzieć, czy w tym sensie emblematy są szersze wobec kulturomów, chodzi raczej o inny profil kwalifikacji pojęć. Na uwadze tu bowiem mamy perspektywę cudzoziemskiego postrzegania Polski i kontekst glottodydaktyczny, co ma niebagatelne znaczenie⁹.

Reasumując, można stwierdzić, że nasze rozumienie *emblematu* jest szerokie, choć również nie do końca jeszcze ugruntowane definicyjnie, stworzone na potrzeby leksykonu i mające podstawę pragmatyczną. Z tego m.in. powodu składamy się do zaproponowania układu haseł w leksykonie nie według kryteriów semantycznych czy leksykalnych, ale gramatyczno-formalnych: od zaimków pytajnych (*dlaczego, kim, jak, czy, skąd* itd.). Sprawne „poruszanie się” po leksykonie zapewnić powinien odpowiedni system indeksacji i referencji.

3.3. CO JEST W ISTOCIE EMBLEMATYCZNE DLA POLSKI I JEJ KULTURY?

Na to pytanie musieliby odpowiedzieć przede wszystkim obcokrajowcy lub Polacy mieszkający długo lub całe życie poza Polską. W trakcie warsztatów pojawiły się odpowiedzi dotyczące symboli narodowych, polskiej kuchni, zachowania ludzi, obyczajowości, wydarzeń historycznych, funkcjonowania w polskiej przestrzeni publicznej i administracyjnej. Skonstatowano też, że podstawowym i najbardziej emblematycznym odniesieniem do polskiej kultury jest *język polski*¹⁰. Opis takiego hasła został zaproponowany przez organizatorki warsztatów, co oznaczało perspektywę polską, nauczycielską i neutralną w przekazie, przede wszystkim informacyjną: „Język naturalny, wywodzący się z języka praindoeuropejskiego. Mówi nim 39–48 milionów ludzi na całym świecie. Język urzędowy w Polsce. Alfabet oparty na łacinie posiada 32 litery (+ 3 używane tylko w wyrazach pochodzenia obcego: q, v, x). Ma swoje realizacje dialektalne. Symbol: pl, pol.”. Pod hasłem znalazłyby się docelowo odwołania do wybranych źródeł internetowych, tu przykładowo linki do haseł *Język naturalny* w internetowym *Słowniku języka polskiego PWN*, *Język polski* w wikipedii oraz *Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe* pod red. Haliny Karas.

⁹ Dodatkowo, obcokrajowcy, zadając pytanie, oczekują bardzo praktycznych odpowiedzi. Dopiero ich tworzenie ujawnia pewną emblematyczną treść, co można zweryfikować w przedstawionym w artykule haśle próbnym.

¹⁰ Por. „Z wielu powodów uważam język za najbardziej zasadniczy fakt kulturowy” (Levi-Strauss 2003, s. 22).

Opis ten różni się znacząco od przedstawień cudzoziemskich, niepozbawionych emocji i humorystycznego dystansu, o czym dokładniej pisze M. Smoleń-Wawrzusiszyn w artykule będącym dwugłosem tego omówienia.

Inne diskutowane podczas warsztatów zagadnienia można ująć w zbiór następujących pytań: Jakie powinny być granice czasowe leksykonu? Czy to ma być słowniczek współczesny, czy „ponadczasowy”? Co jest ważne w polskiej kulturze i trwa w czasie przez wieki? Jaki powinien być zakres tematyczny leksykonu? Których dziedzin życia ma on dotyczyć i dlaczego? Czy i na ile może być subiektywny? Jak odróżnić go od innego rodzaju słowników (literackich, geograficznych, historycznych itd.), żeby się nie powtarzać? Czy powinien uwzględniać różnice regionalne, jeśli tak – w jakim zakresie? Czy hasło (lub treść w hasle) może mieć formę dowcipną, zabawną, a nawet sarkastyczną? Jak powinny być skonstruowane hasła dla współczesnego odbiorcy (dla wszystkich bez względu na wiek, zawód itd., ale w związku z nośnikami elektronicznymi)?

4. REZULTATY WARSZTATÓW

4.1. BUDOWA HASŁA

Ostatecznie przyjęto, że hasło powinno:

- być zbudowane na bazie pytania, np. *Dlaczego typowo polskie pierogi to pierogi ruskie?*, *Dlaczego Polacy obchodzą dwa razy w roku święto narodowe?*, *Dlaczego w Polsce jest tak wiele pomników i ulic Adama Mickiewicza?*;
- mieć otwartą formę, tzn. że pytanie otwiera nie tylko możliwość opisu (odpowiedzi), ale i indeksację. Np. pytanie *Dlaczego na pomniku w warszawskich Łazienkach Fryderyk Chopin siedzi pod wierzbą?* odsyła do innych hasel, jak *warszawskie Łazienki*, *Fryderyk Chopin*, *wierzba (płacząca)*;
- odwoływać się do innych źródeł wiedzy, co oznacza, że odpowiedzi można poszukać w innych, istniejących już internetowych, słownikowych bądź książkowych opracowaniach
- mieć (ewentualnie) dodatkowo formę graficzną.

Oprócz treści hasło zawiera objaśnienia trudniejszych słów (gwiazdkowanie) oraz zestaw kolokacji. Zostały ustalone również oznaczenia kolorystyczne: kolor pomarańczowy jest elementem hipertekstu (po kliknięciu odsyłamy do źródła historycznego lub innego adekwatnego dla danego zagadnienia); kolor niebieski to prezentacja graficzna (ekwiwalent ikoniczny wyrazu/wyrażenia).

Przykład: hasło próbne do planowanego leksykonu¹¹.

„Z jakich okazji urządza się domówkę, parapetówkę, pępkówkę, studniówkę, wywiadówkę?”

Domówka, parapetówka, pępkówka, studniówka i wywiadówka są to spotkania towarzyskie (imprezy) lub inne wydarzenia organizowane przy specjalnych okazjach. Zaproszenie na niektóre z nich, jak domówka, parapetówka i pępkówka jest wyrazem bliskich relacji z osobą zapraszającą.

Domówka (dom+ówka) – spotkanie towarzyskie organizowane w domu, dawniej prywatka.

Parapetówka (parapet+ówka) – impreza alkoholowa „przy parapecie” z okazji zakupu nowego mieszkania lub domu, na którą właściciele zapraszają rodzinę i znajomych. Często odbywa się w mieszkaniu bez mebli, dlatego parapet odgrywa w niej bardzo ważną rolę – zastępuje stół, krzesła, sofę.

Pępkówka (pępek**+ówka, rodz. żeński, inaczej **pępkowe** (rodz. nijaki) – spotkanie towarzyskie, organizowane z okazji narodzin dziecka, zakrapiane alkoholem, tylko z udziałem mężczyzn. Odbywa się w domu świeżo upieczonego ojca lub w lokalu.

Studniówka (sto dni+ówka) – tradycyjny bal dla uczniów ostatniej klasy szkoły średniej (klasy maturalnej), który zwykle odbywa się sto dni przed **maturą**. Zawsze rozpoczyna się **polonezem**, który tańczą uczniowie.

Wywiadówka (wywiad***+ówka) – formalne spotkanie nauczyciela (wychowawcy klasy) z rodzicami uczniów. Odbywa się w szkole zwykle kilka razy w roku. Celem wywiadówki jest przekazanie rodzicom informacji o postępach dzieci w nauce, ich zachowaniu oraz omówienie różnych spraw związanych z życiem szkoły.

*parapet – miejsce pod oknem, na którym często stoją kwiaty

pępek – okrągła blizna na środku brzucha pozostała po odłączeniu dziecka od matki (po odcięciu pępowiny), na podstawie: **sjpgwn

***wywiad – tu: zbieranie i wymiana informacji

Kolokacje

być wyrazem (czego?) = świadczyć (o czym?), dowodzić (czego?)

spotkanie (jakie?) towarzyskie, służbowe, biznesowe

impreza (jaka?) alkoholowa, bezalkoholowa, otwarta, zamknięta

zapraszać – zaprosić (kogo? na co?)

odbywać się – odbyć się (gdzie? z jakiej okazji?)

odgrywać – odegrać rolę (jaką?)

zakrapiany (od zakrapiać) (czym?) alkoholem = z alkoholem

(z)organizować, urządzać – urządzić imprezę, spotkanie z (jakiej?) okazji

świeżo upieczony ojciec/tata = ojciec dopiero co narodzonego dziecka

klasa maturalna

celem (czego?) jest coś; zrobienie czegoś”.

¹¹ Inne hasła opracowane podczas warsztatów: *Co to są bary mleczne i skąd się wzięły?*, *Dla czego pomniki są ważne dla Polaków?*, *Czym jest Pałac Kultury i Nauki w Warszawie?*, *Kim jest wieszcz narodowy?*

4.2. ROZWINIĘCIE HASŁA

W przyjętej koncepcji leksykonu hasło ma posiadać swoje rozszerzenie w postaci ćwiczeń, dzięki którym rozwijane byłyby różne sprawności i kompetencje uczących się. Docelowo ćwiczenia powinny być dostosowane do różnych poziomów nauczania, ale z założenia leksykon wymagałby znajomości języka polskiego co najmniej na poziomie średnim. Poniżej kilka przykładów zastosowania hasła w praktyce¹². Proponowane ćwiczenia mają służyć rozwijaniu kompetencji leksykalnej i komunikacyjnej, uwzględniają również doskonalenie sprawności słuchania i pisania.

I. Co przedstawia ilustracja: *studniówkę, domówkę, pępkówkę, wywiadówkę czy parapetówkę?*

W ćwiczeniu tym nauczyciel pokazuje studentom przygotowane rysunki¹³. Studenci dopasowują wyraz do obrazka i uzasadniają swoją decyzję.

II. Proszę dopasować wyrazy do definicji.

studniówka	miejsce pod oknem, na którym często stoją kwiaty
parapet	okrągła blizna na środku brzucha pozostała po odłączeniu dziecka od matki
domówka	spotkanie towarzyskie organizowane w domu, dawniej prywatka
pępek	tradycyjny bal dla uczniów klasy maturalnej

III. Proszę wpisać wyrazy z ramki do tabeli. Niektórych z nich można użyć parokrotnie.

bal, parapet, matura, narodziny dziecka, wychowawca, prywatka, alkohol, ojciec, postępy w nauce, klasa maturalna szkoła średnia, polonez, wyniki w nauce

domówka	parapetówka	pępkówka	studniówka	wywiadówka

¹² Autorką ćwiczeń (nieco zmodyfikowanych na potrzeby tego artykułu przez B. Kułak i M. Smoleń-Wawrzusiszyn) jest Jagoda Zarzycka, studentka specjalizacji glottodydaktycznej na Wydziale Nauk Humanistycznych KUL. Ćwiczenia zostały wykorzystane do pracy z obcokrajowcami różnych nacji (Chiny, Łotwa, Gruzja) na poziomie B1 (+) i były odpowiednie dla tego poziomu, a samo zagadnienie (hasło) zostało przyjęte z zainteresowaniem i spowodowało szersze dyskusje kulturowe.

¹³ W planowanym leksykonie wszystkie ilustracje byłyby wykonane przez grafika/rysownika. Akceptowane byłyby ewentualnie ilustracje gazetowe lub zdjęcia własne przygotowującego ćwiczenia.

IV. Proszę wybrać właściwą odpowiedź.

- 1) Urodził mi się syn!
  - a) Gratulacje! Kiedy urządzasz pępkówkę?
  - b) Powinieneś wybrać się na wywiadówkę.
- 2) Jestem umówiona do krawcowej, fryzjerki i kosmetyczki. Mam zamiar zostać królową balu.
  - a) Wybierasz się na wywiadówkę?
  - b) Mówisz o swojej studniówce?
- 3) Gdzie wybierasz się na sylwestra?
  - a) Koleżanka zaprosiła mnie na domówkę.
  - b) Myślę, że wybiorę się na tę wywiadówkę.
- 4) Słyszałaś, że Grabowscy kupili nowe mieszkanie? Przeprowadzają się na drugi koniec miasta!
  - a) Może urządzą pępkówkę?
  - b) Wypadałoby, żeby zaprosili nas na parapetówkę!
- 5) Mamo, pani zapowiedziała wywiadówkę.
  - a) Ech, ileż razy można chodzić do szkoły. Ta nauczycielka organizuje spotkania co tydzień.
  - b) To będzie wspaniała impreza!

V. Proszę uzupełnić luki wyrazami z ramki.

świeżo upieczony, zakrapiane, maturalnej, służbowe, studniówce

1. Czy już wiesz, z kim zatańczysz poloneza na swojej .....
2. Kogo ja tu widzę? ..... tata. Ile waży wasze małżeństwo?
3. .... imprezy nie są dla mnie. Potrafię i lubię bawić się bez alkoholu.
4. Czy wiedziałaś, że Judyta jest już w klasie .....? Jak ten czas szybko mija!
5. Przede mną kolejne nudne spotkanie ..... Wolałabym pójść dziś na randkę.

VI. Proszę wysłuchać historii życia Piotra, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Nagranie:

Piotr, jak każde dziecko, lubił bawić się z innymi dziećmi podczas ich imprez urodzinowych organizowanych w domach. Rodzice mieli wtedy dużo pracy, ale pozwalali małym imprezowiczom na długie zabawy, ponieważ dzieci bardzo lubiły te przyjęcia. Jednak pierwszą ważną imprezą w życiu Piotra był bal przed maturą. Piotr pojechał po partnerkę z bukietem róż, a potem dumnie kroczył z nią po sali gimnastycznej swojej szkoły. Nigdy nie zapomniał tremy przed rozpoczęciem poloneza i tego, jak pomylił kroki w tańcu. Ale mimo tego studniówkę wspomina z łezką w oku.

Kiedy Piotr i jego znajomi rozeszli się po świecie, zaczęli studiować i pracować, weszli również w nowe związki, niektórzy wzięli ślub, a ich przyjaciele i rodziny bawili

się na hucznych weselach. Decyzje o wspólnym zamieszkaniu wiązały się z następną okazją do świętowania. Należało oblać mieszkanie każdego dawnego kolegi. I rzeczywiście, wszystkim dobrze się mieszka do dziś!

Również i w życiu Piotra pojawiła się kobieta, z którą chciał założyć rodzinę. Kiedy urodziło im się dziecko, dumny, świeżo upieczony ojciec nie został opuszczony przez swoich najlepszych kumpli, którzy przyjechali nawet z daleka, żeby wspólnie świętować narodziny syna kolegi.

Minęło parę lat i nasz bohater, który tak niedawno sam chodził do szkoły, stał się odpowiedzialnym rodzicem i stara się uczestniczyć w szkolnych zebraniach. Jednak zdecydowanie woli wysyłać tam swoją żonę. Ostatnio, choć Piotr nie lubi się do tego przyznawać, został członkiem komitetu studniówkowego. Jak sam mówi, nic tam nie robi, jest figurantem, ale na spotkaniach być musi.

Pytania:

Wymień imprezy, w których brał udział Piotr.

Jak często Piotr uczestniczył w wymienionych imprezach?

Które wydarzenia były oficjalne, a które nieoficjalne?

Czy wszystkie imprezy były dla Piotra przyjemne?

Które z tych spotkań są organizowane również w Twoim kraju?

Jakie imprezy najbardziej lubisz?

VII. Proszę opisać najlepszą imprezę, w jakiej brałeś/brałaś udział.

5. PODSUMOWANIE

Jako zadanie badawcze *Leksykon emblematów kultury polskiej* wpisywałby się w badania pragma- i socjolingwistyczne oraz antropologiczne podporządkowane nadrzędnemu celowi glottodydaktycznemu. Z pragmatycznego punktu widzenia jako pozycja książkowa miałby duży zasięg, ale planowana forma cyfrowa – praktycznie nieograniczony. Pozwoliłaby ona – co istotne – na uaktualnianie leksykonu, jak również weryfikowanie jego zapisów.

Dalszy etap prac nad leksykonem przewidywałby opracowanie wniosku grantowego do realizacji w międzynarodowym zespole badawczym oraz ustalenie poszczególnych działań w ramach projektu. Jednym z planowanych zadań dotyczących leksykonu jest tłumaczenie haseł na co najmniej cztery języki: angielski, francuski, niemiecki i rosyjski. Niezwykle istotne jednak byłoby najpierw znalezienie odpowiedniej metody zbierania materiału, czyli haseł-pytań. Kto i gdzie powinien te pytania zadawać? Czy badanie ankietowe przeprowadzone wśród studentów-obcokrajowców w Polsce i w ośrodkach zagranicznych byłoby rozwiązaniem najlepszym? Czy powinno się to rozszerzyć na ośrodki polonijne, w jakim

zakresie, gdzie? Przedyskutowania wymaga też sama struktura leksykonu, układ haseł, kwalifikacja opisów i szczegółowe warunki, jakie powinny spełnić. Mając na uwadze ważne stwierdzenie Zarzyckiej, że „kultura przedstawia się (np. obserwatorom) lub jest przedstawiana (np. przez autorów tekstów kulturowych, twórców kultury) zawsze w relacji do czegoś, wycinkowo, warstwowo” (Zarzycka 2008, s. 144) oraz przywołując warsztatowe dyskusje, można z przekonaniem powiedzieć, że poszukiwania emblematów i ich zbieranie to działania z myślą o przygotowaniu nie tyle ustalonego/zamkniętego zbioru słownikowego, ile raczej pewnej bazy danych¹⁴. Byłaby ona wsparciem zarówno dla obcokrajowców, jak i nauczycieli języka polskiego jako obcego przygotowujących cudzoziemców do funkcjonowania w polskiej rzeczywistości.

W chwili obecnej dysponujemy korpusem około dwudziestu pytań-haseł w planowanym leksykonie i pięcioma opracowanymi hasłami, a jest to wynik pracy kilkunastu osób zaangażowanych we fryburskie warsztaty. Być może trzeba najpierw stworzyć otwartą platformę z niewielką ilością haseł, zostawiając ją do uzupełniania i rozszerzania. Te i inne kwestie powinny znaleźć swe rozwiązania na warsztatach, konferencjach lub spotkaniach roboczych uruchamianych już w ramach grantu.

Dyskusje wokół przyszłego leksykonu oraz różne ważne aspekty dotyczące jego opracowania współbrzmia z uwagami glottodydaktyków na temat uaktualniania nauczania języka polskiego pod względem metodycznym i teoretycznym, zwłaszcza w sferze kulturowej. Jak skonstatował P. Kajak, „trzeba [...] pamiętać, iż najważniejsze zadanie nauczycieli JPJO wiąże się z przygotowaniem studentów do funkcjonowania w rzeczywistości takiej, jaka ona jest – niezależnie od systemu politycznego, sytuacji w kulturze, indywidualnych zainteresowań lektora, uczący się mają czuć się komfortowo, używając języka na co dzień i w sytuacjach zawodowych. Korzystają z języka „tu i teraz”, choć są związani z tym, co było” (Kajak 2020, s. 186). Z kolei N. Gotteri, odpowiadając na tytułowe pytanie swojego artykułu *Do czego przygotowujemy uczących się języka polskiego?*, wylicza:

1. Do orientacji w strukturach polszczyzny jako języka.
2. Do funkcjonowania językowego i pozajęzykowego w Polsce i wśród Polaków, tzn. do radzenia sobie w Polsce.
3. Do spokoju ducha w normalnych czasach i do niedziwienia się temu, co się dzieje w Polsce i wśród Polaków”.

(Gotteri 2019, s. 54)

---

¹⁴ Zob. „Wydaje się, że konieczny w glottodydaktyce kanon kultury – bo instytucjonalny porządek edukacji kulturalnej wymaga przecież kanonu (Raport EK 2009: 6) – jest raczej bazą danych. Ogrom materiału i zróżnicowanie studentów oraz różnorodność tożsamościowa Polaków powodują, że bardziej sprawdza się kanon rozumiany właśnie jako baza danych, w jakiś sposób porządkująca różne „rozproszone” kanony. Nie ma przecież ani typowego Polaka, ani przeciętnego użytkownika języka. Istnieje – w obrębie polskiej tożsamości narodowej – wiele tożsamości kanonów”. (Kajak 2020, s. 101).

W ten oto sposób przywołani autorzy niezwykle trafnie oddali sens glottodydaktyki polonistycznej, wskazując jednocześnie na obecne ukierunkowanie badań kulturoznawczych oraz ich zastosowanie w praktyce. Optyka ta wydaje się istotna także w kontekście prac nad planowanym *Leksykonem emblematów kultury polskiej*.

BIBLIOGRAFIA

- Bartmiński J., 2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin.
- Bartmiński J., Panasiuk J., 2001, *Stereotypy językowe*, w: J. Bartmiński (red.) *Współczesny język polski*, Lublin, s. 371–395.
- Burkhardt H., 2008, *Kulturomy i ich miejsce w teorii przekładu*, „Język a Kultura”, t. 20, s. 197–211.
- Fleischer M., 2003, *Polska symbolika kolektywna*, Wrocław.
- Garncarek P., 2005, *Projekt słownika egzotyzmów polskich dla cudzoziemców*, w: P. Garncarek (red.), *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej*, Warszawa, s. 290–294.
- Gotteri N., 2019, *Do czego przygotowujemy uczących się języka polskiego*, w: K. Ziolo-Pużuk (red.), *Panorama glottodydaktyki polonistycznej, Wyzwania, pytania, kierunki*, Warszawa, s. 47–56.
- <https://sjp.pwn.pl/szukaj/emblemat.html> [09.04.2020].
- Kajak P., 2020, *Kultura popularna w nauczaniu polszczyzny jako języka obcego. Wstęp do kulturoznawstwa glottodydaktycznego*, Warszawa.
- Levi-Strauss C., 2003, *Kultura i język*, w: G. Godlewski (red.), *Antropologia słowa. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa, s. 21–24.
- Łaziński M., *Słowa klucze prasy polskiej. Słowa dnia i słowa roku UW*, <http://www.slowanaczasie.uw.edu.pl/wp-content/uploads/klucze.pdf> [15.10.2018].
- Nagórko A., 1994, *Z problemów etnolingwistyki – jak porównać języki i kultury?*, „Poradnik Językowy”, nr 4, s. 4–14.
- Nagórko A., 2004, *Metody konfrontatywne a etnolingwistyka (lingwistyka kulturowa)*, w: E. Forian (red.), *Wielokulturowość, tożsamość, mniejszości na Węgrzech i w Polsce. Język – literatura – kultura*, Debreczyn, s. 25–33.
- Nagórko A., Łaziński M., Burkhardt A., 2004, *Dystynktywny słownik synonimów*, Kraków.
- Ornat D., 2013, *O polskim przekładzie hiszpańskich kulturomów*, w: I. Kasperska, A. Żuchelkowska (red.), *Przekład jako akt komunikacji międzykulturowej*, Poznań, s. 167–194.
- Pisarek W., 2003, *Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność*, Kraków.
- Przybylska R., 2005, *Projekt słownika egzotyzmów polskich dla cudzoziemców*, w: P. Garncarek (red.), *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej*, Warszawa, s. 290–294.
- Rak M., 2015, *Kulturomy podhalańskie*, Kraków.
- Vaucher F., 2016, *Polskie pigułki / Pilules polonaises 2*, Warszawa.
- Wierzbicka A., 1999, *Emocje, Język i „skrypty kulturowe”*, w: A. Wierzbicka, *Język – umysł – kultura*, Warszawa, s. 163–189.
- Wierzbicka A., 2007, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*, Warszawa.
- Zarzycka G., 2004, *Mały leksykon kultury polskiej dla cudzoziemców. Opis koncepcji*, w: W.T. Miodunka (red.), *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Kraków, s. 151–160.

- Zarzycka G., 2008, *Kultura, lingwakultura, socjokultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, w: A. Seretny, E. Lipińska (red.), *Rozwijanie i testowanie biegłości w języku polskim jako obcym*, Kraków, s. 143–160.
- Zarzycka G., 2019, *Kulturemy polskie – punkty widzenia, techniki ich wydobywania i negocjowania. Stosowanie perspektywy etnolingwistycznej w glottodydaktyce polonistycznej*, „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, t. 26, G. Zarzycka, B. Grochala, I. Dembowska-Wosik (red.), s. 425–442.

Beata Kulak

THE ENTRY IN THE *LEXICON OF EMBLEMS OF POLISH CULTURE* AND GLOTTODIDACTIC PRACTICE. PROPOSALS FOR SOLUTIONS

Keywords: lexicon, emblem, polish culture, glottodidactics of polish language, glotto-cultural studies

Abstract. The article is a part of a “two-voice story” – with Magdalena Smoleń-Wawrzusiszyn – about the *Lexicon of emblems of Polish culture*.

The concept of the lexicon was developed at a scientific workshop held in September 2019 at the University of Freiburg in Switzerland in cooperation with The John Paul II Catholic University of Lublin and the University of Lodz as part of the grant awarded by the Swiss National Science Foundation.

The article presents a draft of the above mentioned lexicon and the results of the workshop. The author focuses on the glottodidactic dimension of the specific proposals for entries, and discusses the usage of sample exercises, which in a pragmatic perspective will develop and complement the entries.

She also poses questions as to the best way of finding the necessary lexicographic material.

Data wpłynięcia tekstu: 13.05.2020